

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

κ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΛΒΕΤΙΑΣ

Είμαι ευνόητη ή συγκίνηση ενός λειτουργού της Έκκλησίας και της Θεολογίας κατά την ιερή στιγμή της επισήμου υποδοχής του ως 'Αντεπιστέλλοντος μέλους της 'Ακαδημίας 'Αθηνών. Εύχαριστώ εγκάρδια το άνωτατο πνευματικό "Ίδρυμα του Έλληνισμού για την εξαιρετική τιμή της εκλογής μου, ή οποία σημαίνει βεβαίως και πρόσθετη εθύνη διακονίας. Είμαι πρόθυμος. Αισθάνομαι βαθύμυχη τήν ανάγκη να εύχαριστήσω τους έκλεκτους συναδέλφους της 'Ακαδημίας 'Αθηνών, διότι διέκριναν στην όφειλετική εκκλησιαστική και θεολογική μου διακονία στοιχεΐα προσφοράς και αναγνωρίσεως, ειδικώτερα δέ κατά τή συνεδρία αυτή τόν έλλογιμώτατο και σεβαστό Πρόεδρο κ. Μιχαήλ Σακελλαρίου και τόν διακεκριμένο συνάδελφο κ. Εδάγγελο Μουτσόπουλο για τή φιλόφρονη αξιολόγηση του προσώπου και του έργου μου. Οί εύχαριστίες μου εκτείνονται και προς πάντας τους διακεκριμένους λειτουργούς της χάριτος, του πνεύματος και της πολιτικής εθύνης, οί όποιοι λαμπρύνουν με τήν παρουσία τους τή σεμνή αυτή τελετή.

Ός ταπεινός 'Ιεράρχης της 'Αγίας και Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας αναφέρω τήν εξαιρετική αυτή τιμή στον Οικουμενικό θρόνο, ό όποιος όδεύει επί αιώνες τή δύσβατη όδό της μαρτυρίας και του μαρτυρίου και συντονίζει τήν 'Ορθοδοξία για τήν αθθεντικότερη εκπλήρωση της άποστολής της σε κάθε τόπο και σε κάθε έποχή. Το θέμα της όμιλίας μου για τή «Σύγχρονη άποστολή της 'Ορθοδοξίας» υποδηλώνει τήν αναζήτηση της ιδιαιτερότητας της άποστολής της 'Ορθοδοξίας στον σύγχρονο κόσμο κατ' αναφοράν και προς τις άλλες ιστορικές εκφράσεις του Χριστιανισμού. Υπό τήν προοπτική αυτή το πρώτο μέρος της όμιλίας καλύπτει κατά τρόπο σύντομο και σχηματικό τή διαχρονική μορφοποίηση της ιδιαίτερης ταυτότητας της 'Ορθοδοξίας, ενώ το δεύτερο μέρος προσεγγίζει τα βασικά προβλήματα και τις νέες προοπτικές της 'Ορθοδοξίας για μία αθθεντική και αξιόπιστη μαρτυρία προς τόν σύγχρονο κόσμο περι «τής έν ήμιν έλπίδος».

1. 'Η 'Ορθόδοξη Έκκλησία είναι μία κοινωνία αυτοκεφάλων ή και αυτόνόμων τοπικών Έκκλησιών, οί όποτες έχουν πλήρη συνείδηση της βαθείας ένότητάς τους στην όρθή πίστη και στην κανονική τάξη, συντονίζονται δέ από τή Μητέρα Έκκλησία για τήν αθθεντικότερη εκπλήρωση της άποστολής τους στον σύγχρονο κόσμο τόσο σε διορθόδοξο, όσο και σε διεκκλησιαστικό πλαίσιο. 'Η 'Ορθοδοξία μαζί με

τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό καὶ τὸν Προτεσταντισμὸ ἀποτελοῦν τὶς κύριες ἱστορικῆς ἐκφράσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ὡς ἀπόλυτο δὲ κριτήριό τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς διαφοροποιήσεως προβάλλεται κυρίως ἡ διαφορετικὴ στάση τους ἐναντι τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας τῆς πρώτης χιλιετίας τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει τὴ συνείδηση ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀθθεντικὴν συνέχεια τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι παραμένει πιστὴ στὸ πνεῦμα τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἐνῶ ἀμφισβητεῖ στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό καὶ στὸν Προτεσταντισμὸ τὴν πιστότητα αὐτῆ πρὸς τὴν κοινὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, θέτει δὲ ὡς βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὴ συνάντηση τῶν τριῶν ἱστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν κοινὴ αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

Ὁ ἰδιαίτερος σεβασμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοση τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας προσδιορίζει ὄχι μόνον τὴν ἰδιαιτερότητά της ἐναντι τῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴ βαθύτερη συνείδηση τῆς καθολικότητάς της. Ἡ συνείδηση αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ χριστοκεντρικὴ ὄντολογία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία σαρκώνεται στὸν χρόνον καὶ στὴν Ἱστορία ὡς μία προέκταση τοῦ ἐνὸς «σώματος Χριστοῦ». Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ ἱερὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας κατανοεῖται ὄχι βεβαίως μόνον ὡς ἓνα συγκροτημένο σύστημα ἀρχῶν ἢ ἰδεῶν, οἱ ὁποῖες συνθέτουν τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ὡς μία συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπη διαδικασία σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία Του. Οἱ ἀπόστολοι δηλαδή, οἱ ὁποῖοι «παρέλαβον ὃ καὶ παρέδωσαν», παρέδωσαν στοὺς διαδόχους τους ὄχι ἀπλῶς ἓνα θεωρητικὸ σύστημα διδασκαλίας, μία ἀνυπόστατη ἀλήθεια, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ ἡ πατερικὴ παράδοση κατέγραψε τὴν ἱστορικὴ ἀγωνία καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος γιὰ νὰ διαφυλάξῃ τὸ ἀθθεντικὸ περιεχόμενο τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία εἶναι «φάρμακον ἀθανασίας καὶ ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν»¹.

Κριτήριό τῆς ἀθθεντικῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς ἐμπειρίας τοῦ γεγονότος καὶ τῆς καταγραφῆς τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς εἶναι βεβαίως ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, ἡ ὁποία δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν ἀθθεντικότητα τῆς προσφερομένης τροφῆς στὴν Τράπεζα τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἀποστολικοῦ ἀνδρὸς Εἰρηναίου «ἡμῶν

1. Ἱγνατίου, Ἐφεσ. 20,2 («φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ παντός»). Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς τονίζει ὅτι ὁ Χριστὸς «ζωῆς θείας ποιεῖται μετάδοσιν, ἐδώδιμον ἑαυτὸν ἐργαζόμενος... ποιότητι θεία πρὸς θέσων μετακερῶν τοὺς ἐσθιόντας» (PG 90, 877).

γὰρ σύμφωνος ἢ γνώμη τῆ εὐχαριστία, καὶ ἡ εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην»². Ἐν τούτοις, ἡ συνεχὴς προβολὴ τοῦ κριτηρίου τῆς πατερικῆς παραδόσεως γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν κατὰ καιροὺς αἰρετικῶν προκλήσεων καλλιέργησε στὴν ἐκκλησιαστικὴ πράξη μία ἐξωτερικὴ «χρηστικὴ» σχέση πρὸς αὐτήν, ἢ ὅποια ἐμπεριεῖχε καὶ τὶς τάσεις μιᾶς «ἀντικειμενοποιήσεως» τοῦ κριτηρίου. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἡ σχέση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἱερὴ παράδοση δὲν ἐξαντλήθηκε ποτὲ σὲ μία μονοσήμαντὴ διαδικασίᾳ περιφρουρήσεως τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀντικειμενοποιήσεως, ἀλλὰ παρέμεινε πάντοτε μία συνεχὴς ἀγωνία γιὰ τὴν ἀθθεντικὴ τῆς βίωση στὴ μυστηριακὴ ἐμπειρία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος μὲ ἐπίκεντρο τὴ θ. εὐχαριστία, δηλαδὴ τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ βίωση ὅμως τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας τῆς παραδόσεως δὲν ὑπῆρξε πάντοτε συνειδητὴ πνευματικὴ σχέση ὄλων τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καίτοι οἱ ἱστορικῆς διακυμάνσεις δὲν θίγουν τὴν ἀθθεντικότητα ἢ τὴν πληρότητα τῆς «παρακαταθήκης» τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζει τὴ διαχρονικὴ ἐνότητα τῶν πιστῶν μέσα στὴν ἱστορία καὶ μυσταγωγεῖ τὴν ὑπέρχουσα κοινωνία τους μὲ τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος συγκεφαλαιώνει τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον καὶ διατηρεῖ μὲ τὰ μέλη τοῦ σώματός Του, δηλαδὴ μὲ τὴν Ἐκκλησία, μία αἰώνια καὶ ἀκατάλυτη κοινωνία.

Ὡστόσο, οἱ ἐνδιάθετες τάσεις ἀντικειμενοποιήσεως τοῦ κριτηρίου τῆς πατερικῆς παραδόσεως ἐνισχύθηκαν κατὰ τὴ μακρὰ διαδικασίᾳ μεταστροφῆς στὸν Χριστιανισμό τῶν λαῶν τῆς Βόρειας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι κλήθηκαν νὰ ἀφομοιώσουν σὲ σύντομο χρόνον τοὺς καρποὺς μιᾶς μακροαίωνα ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν ζήσει καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἱστορικὰ προβλήματα. Τὸ ζήτημα ὑπῆρξε ὀξύτερον στὸν δυτικὸ Χριστιανισμό μετὰ τὸν Η' αἰώνα, λόγῳ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς συνεχοῦς ἀποδυναμώσεως τοῦ λατινικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖο εἶχε συμβάλει τὰ μέγιστα στὴ μορφοποίησιν τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐνδυναμώσεως τοῦ φραγκικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖο περιορίσθηκε σὲ μία «ἐκλεκτικὴ» ἢ καὶ «χρηστικὴ» σχέση πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς προγενέστερης πατερικῆς παραδόσεως. Τὸ μέγα σχίσμα (1054) διέκοψε τὴν κοινωνία καὶ ἀλλοίωσε τὶς ἤδη χαλαρῆς πνευματικῆς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἢ δὲ συστηματικὴ ἀνάπτυξιν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας τῆς Δύσεως ἐπέβαλε τὴ χρηστικὴ ἀξία τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς πρώτης χιλιετίας γιὰ τὴν πληρέστερη θεμελίωσιν μιᾶς λογικῆς ἐρμηνείας τῆς πίστεως μὲ τὴ μεθοδολογίαν τῶν φιλοσοφικῶν διαλεκτι-

2. Εἰρηναῖον, *Adv. Haereses*, IV, 18, 5.

κῶν συλλογισμῶν. Ἡ ἐπίσημη κατὰ τὸ ΙΓ' αἰῶνα καθιέρωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτήρα τῆς θεολογίας αὐτῆς, ἡ ὁποία κατέρρευσε ὑπὸ τὰ πλήγματα τῆς προτεσταντικῆς ἀμφισβητήσεως, ἐπηρέασε βαθύτατα καὶ τὴν ἐνδιάθετη ἢ ἐκπεφρασμένη ἀρνητικὴ στάση τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως. Ὡς κριτήρια γιὰ τὴ βεβαιότητα τῆς ἀθηντικῆς βιώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως προβλήθηκαν ὄχι βεβαίως ἡ συμφωνία τῶν Πατέρων (*consensus Patrum*), ὅπως κατὰ τὴν πρώτη χιλιετία, ἀλλὰ γιὰ μὲν τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό ἡ κοινωμία μὲ τὴν «Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας» (*Caput Ecclesiae*), τὸν Πάπα, γιὰ δὲ τὸν Προτεσταντισμὸ ἡ ἀθηντία τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴ κατανόησίν της ἀπὸ τοὺς πιστούς³.

Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ διαφοροποίηση τῶν τριῶν ἱστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως τῆς πρώτης χιλιετίας ἐπηρέασε ὄχι μόνον τὴ διαφορετικὴ ἐρμηνεία τῆς συγκροτήσεως ἢ τῆς λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὴ διαφορετικὴ κατανόησιν τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμον. Οἱ μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας παραθεώρησαν τὴ θεμελιώδη πατερικὴ διάκριση μεταξὺ τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴ γνωστικὴ διεξόδου τοῦ πεπερασμένου νοῦ στὴν ἄκτιστη θεία πραγματικότητα, ἀλλὰ συγχρόνως συσκοτίσαν τὴν ὁδὸ τῆς ἐμπειρικῆς κοινωμίας τῶν πιστῶν μὲ τὸν Θεό, ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὴν πρόταξιν τῆς «οὐσίας» ἔναντι τοῦ «εἶναι» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τὴν ἀπόρριψιν τῆς διακρίσεως τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν. Ἡ πρόταξιν τῆς ἀπρόσωπης οὐσίας ἔναντι τοῦ προσωπικοῦ «εἶναι», ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ταύτιση «οὐσίας» καὶ «ἐνεργείας» ἀποδοκιμάσθησαν κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξην θεολογίαν ὡς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὴν κοινὴ πατερικὴ παράδοσιν καὶ τὴ διαχρονικὴ πίστιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς κωδικοποίησεν τὴν πατερικὴν παράδοσιν γιὰ τὴ σχέσιν «οὐσίας» καὶ «ὄντος» μὲ τὴ φράσιν, ὅτι «οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἢ οὐσία· αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν ὄλον ἐν ἑαυτῷ συνέλιψε τὸ εἶναι», ἐνῶ διατύπωσεν κατὰ τρόπον συστηματικὸν τὴν πατερικὴν παράδοσιν γιὰ τὴ διάκρισιν θείας οὐσίας καὶ ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν⁴.

Ἡ ὑπόταξιν τοῦ προσωπικοῦ «εἶναι» στὴν ἀπρόσωπην οὐσίαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπόρριψιν τῆς μεθέξεως τοῦ πιστοῦ στὴν ἐμπειρίαν τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν ὑπῆρξαν βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς σχολαστικῆς θεολογίας,

3. Δαμ. Παπανδρέου, Ὁρθοδοξία καὶ Ἡνωμένη Εὐρώπη, 1989, 14 κ.εξ.

4. Γρηγόριον Παλαμᾶ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, 3, 2, 12.

ἀφοῦ ἀποδυνάμωσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν προσωπικὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τοῦ πιστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀμεσότητα τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἕναν ἀκίνητο στὴν ὑπερβατικότητα του Θεοῦ. Βεβαίως, οἱ θεολογικὲς αὐτὲς ἀναζητήσεις δὲν ἐξουδετέρωσαν τὴν παραδοσιακὴ συνέχεια τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας τοῦ δυτικῆ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἐνέταξαν τὸν προσωποκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς στὰ πλαίσια μιᾶς οὐσιαστικῆς κοινωνικῆς ἐξαρτήσεως, ἡ ὁποία προσδιόρισε τὴ λαθάνουσα πρόταξη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἔναντι τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου στὶς ἐπιλογὲς τῆς δυτικῆς θεολογίας καὶ διανοήσεως. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία παρέμεινε ἀμετακίνητη στὸν προσωποκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τῆς πίστεως μέσα στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναζήτησε μέσα ἀπὸ τὴ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου νὰ ἐπηρεάσει τὴν ἀνακαινίση τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτῆ, ἡ μὲν δυτικὴ θεολογία, καίτοι τονίζει τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, προτάσσει τὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ, ἐνῶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καίτοι δὲν παραθεωρεῖ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, προτάσσει τὸν προσωποκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακαινίζεται τὸ κοινωνικὸ σύνολο⁵.

5. Γ. Μαντζαρίδη, Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 149 «Στὴν κοινωνικὴ διδασκαλία τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἂν καὶ τονίζεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, δὲ γίνεται τελικὰ δυνατὴ ἡ διατήρηση τοῦ παραδόξου πὸν δημιουργεῖ ἡ σύνδεση τοῦ προσώπου μὲ τὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἡ ὁποία προϋποθέτει ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ προσώπου ἀπὸ αὐτό.» Ἔτσι τὸ μεγαλεῖο καὶ ἡ ἀνεπανάληπτη ἀξία του ὑποχωροῦν γιὰ χάρι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ ἀναγνωρίζεται ἔμμεσα ἢ ἄμεσα ὡς λόγος τῆς ὑπάρξεώς του». Ὑπὸ διαφορετικὴ προοπτικὴ ἐρμηνεύει τὴ διαφοροποίηση Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὁ ἀείμνηστος Ν. Νησιώτης: «ἡ νεωτέρα τεχνολογία δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀποκλίσεως τῆς δυτικῆς σκέψεως ἀπὸ τὴν κλασσικὴν φιλοσοφίαν ἢ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν τῆς Ἀνατολῆς (...). Βεβαίως, εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ τεχνολογία ἔχει τὴν τάσιν νὰ χωρῆ τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ στενὴν σχέσιν των πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὰ ὕλικά πράγματα. Ἡ ἐξέλιξις ὅμως αὕτη (ἔχουσα τὰς ἀπαρχὰς τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν) δύναται νὰ θεωρηθῆ, ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς, ὑπὸ τινὰ ἔποψιν ὡς νόμιμος καὶ ἀναγκαῖα καὶ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς δυναμικῆς κατανόσεως τῆς Δημιουργίας· τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀναπτύξῃ τὴν προσωπικότητά του ὡς συνδημιουργοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅ,τι, ἐπομένως, χρειάζομεθα εἶναι μία ριζικὴ νέα ἐρμηνεία τῆς χριστολογίας: εἰς τὴν Δύσιν, ἡ συμμετρία μεταξὺ ἀνθρώπινου καὶ θείου στοιχείου δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἐν τῇ πράξει τὸν χριστιανὸν εἰς ἕνα δι-φυσισμὸν, ἐνῶ ἀντιθέτως, εἰς τὴν Ἀνατολὴν (ὅπου ὁ Θεὸς γίνεται ἀντιληπτὸς ὡς ἐξουσιάζων ἀπολύτως τὴν ἐνσάρκωσιν αὐτοῦ), ἡ ἀσυμμετρία αὕτη τείνει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἕνα κεκαλυμμένον, ὑπονοούμενον μονοφυσισμὸν. Ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς τάσεις ὀδηγεῖ εἰς ἕνα αὐτο-

Οι θεολογικές αυτές προϋποθέσεις είναι αναγκαίες για μία αντικειμενική προσέγγιση της σύγχρονης πνευματικής κρίσεως, με την οποία συνδέεται ή αναζήτηση της ειδικότερης αποστολής της Ὁρθοδοξίας. Είναι πλέον κοινή ή συνείδηση ότι εύρισκόμεθα στὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς, ἢ ὅποια σφραγίσθηκε ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ δυτικο-ευρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ. Βεβαίως, οἱ ρίζες τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ διχοτομικὰ διλήμματα τῆς δυτικῆς θεολογίας γιὰ τὶς ἀντιθέσεις μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, πνεύματος καὶ ὕλης, ψυχῆς καὶ σώματος, νόμου καὶ χάριτος, Γραφῆς καὶ Παραδόσεως, Κράτους καὶ Ἐκκλησίας. Ὡστόσο, τὸ ὄραμα τῶν φιλοσόφων τοῦ Διαφωτισμοῦ γιὰ ἓνα κόσμο ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ παρουσία τοῦ Θεοῦ, γιὰ ἓναν ἄνθρωπο ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε θρησκευτικὴ πίστη καὶ γιὰ μία κοινωνία ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἐκκλησιαστικὴ ἀθθεντία, ἀμφισβητοῦσε στὶς ρίζες τοῦ τὸ ὅλο οἰκοδόμημα τοῦ ἐυρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ προέβαλλε ὡς ὑπέροχη ἀθθεντία τὸν αὐτονομημένο ἀπὸ κάθε ὑπερβατικὴ ἐξάρτηση ἀνθρώπινο λόγο. Κατὰ τοὺς φιλοσόφους τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὁ,τιδήποτε ὑπέρκει τοῦ ἀνθρώπινου λόγου καὶ δὲν ἀποδεικνύεται μὲ πειραματικὴ διαδικασία ἐκπίπτει ὡς ξένο πρὸς τὸν ὀρθὸ λόγο, ἐνῶ ὅ,τι ὑπόκειται στὴ γνωστικὴ ἰκανότητα καθίσταται τὸ ἀποφασιστικὸ κριτήριον τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῶν δομῶν τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ὁ Θεὸς ἔπαυσε νὰ εἶναι στὰ πλαίσια αὐτὰ τὸ *summum bonum* τῆς κοινωνίας καὶ ὑποκαταστάθηκε διαδοχικὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἔθνους ἢ καὶ ἀπὸ τὸ ὄραμα ἑνὸς ἰδεολογικοῦ συστήματος. Μὲ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση μορφοποιήθηκε καὶ ἡ ἰδέα ἑνὸς λαϊκοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο κατέστη προοδευτικὰ ὄχι μόνον τὸ κύριον ὄργανον γιὰ τὴν ἄμηση ἢ καὶ ἔμμεση προώθηση τῶν νέων ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ μονομερὴς συνήθως ἀθθεντία γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαλεκτικῆς ἀντιπαράθεσης μεταξὺ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ συμβατικὸς ἐναγκαλισμὸς Κράτους καὶ Ἰδεολογίας, καίτοι ἐμπειρεῖχε τὰ σπέρματα τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιθέσεως ἢ καὶ τῆς τελικῆς συγκρούσεως, διευκόλυνε τὴ σταδιακὴ ἐπιβολὴ τῆς κρατικῆς ἀθθεντίας σὲ μία ἐκκοσμικευμένη κοινωνία, ἀφοῦ οἱ πολιτικῆς, οἱ πνευματικῆς καὶ οἱ κοινωνικῆς θεσμικῆς ἐκφράσεις τοὺς ὑποχρεώθηκαν νὰ ὑπηρετήσουν τὰ ἐθνουσιαστικὰ δράματα τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας ἢ καὶ τοῦ ἐκκοσμικευμένου κρατισμοῦ⁶.

Οἱ συνέπειες τῆς ἐπιβολῆς τῶν «νέων ἰδεῶν» τῶν φιλοσόφων τοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπῆρξαν καταλυτικῆς ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ Θεοῦ στὴ νέα κοσμοθεωρία, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, τὸ ὁποῖο

νομημένον ἐξανθρωπισμόν, ἢ δευτέρα εἰς μίαν θεοκεντρικὴν θέωσιν (Ν. Νησιώτου, Ἐκ τῶν ἀνεκδότων καταλοίπων).

6. Δαμ. Παπανδρέου, Ὁρθοδοξία καὶ Ἡνωμένη Εὐρώπη, 15 κ.εξ.

ἐξατμίσθηκε στὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη ἢ καὶ στὴν κοινωνικὴ λειτουργία τοῦ ἀτόμου. Ὡστόσο, οἱ θεμελιώδεις λ.χ. ἀρχές ἐνὸς καθαρῶς λογικοῦ δικαίου δὲν θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τελείως ξένες πρὸς τὴ σχετικὴ χριστιανικὴ παράδοση, καίτοι εἶχαν ἐνταχθῆ σὲ μία τελείως διαφορετικὴ λογικὴ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ θεωρῶ ὀρθὴ τὴν παρατήρηση τοῦ T. S. Eliot ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1946), κατὰ τὴν ὁποία εἶναι «πιθανὸν ἕνας εὐρωπαῖος νὰ μὴν πιστεύει ἀτομικὰ ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τότε, αὐτὸ ποὺ ἐκφράζει καὶ πράττει καὶ δημιουργεῖ, θὰ ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴν κληρονομία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν πολιτισμὸ θὰ ἀποκτᾷ τὴ σημασία του. Μονάχα ἕνας χριστιανικὸς πολιτισμὸς θὰ μπορούσε νὰ ἀναδείξει ἕναν Βολταῖρο ἢ ἕνα Νίτσε. Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβιώσει ὕστερ' ἀπὸ μιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἐξαφάνιση τῆς χριστιανικῆς πίστεως... Ὁ δυτικὸς κόσμος ἀποκτᾷ τὴν ἐνότητά του μέσα σ' αὐτὴ τὴν κληρονομία, στὸν Χριστιανισμὸ καὶ στοὺς ἀρχαίους πολιτισμοὺς τῆς Ἑλλάδας, τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Ἰσραήλ...»⁷.

Πράγματι, ἡ εὐρωπαϊκὴ πνευματικὴ κληρονομία ὑπῆρξε ὁ ὄριμος καρπὸς μιᾶς ἀρμονικῆς καὶ ἰσορροπῆς συνθέσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ σύνθεση αὐτὴ ὑπῆρξε ἀναμφιβόλως μία ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ, ἀφοῦ τὸ Εὐαγγέλιο δὲν περιεῖχε μία συγκροτημένη διδασκαλία γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸν κόσμο. Ἡ πρόσληψη τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου σήμαινε γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ τὴν πρόσληψη τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, πραγματοποιήθηκε δὲ μὲ τὴν γόνιμη συμβολὴ τῶν μεγάλων ἐλλήνων καὶ λατίνων Πατέρων, οἱ ὁποῖοι μορφοποίησαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς ἰδιαίτερης Ἐκκλησίας. Ἡ λειτουργικὴ σχέση τῶν τριῶν πνευματικῶν μεγεθῶν ἀφ' ἐνὸς μὲν κατοχύρωνε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοτέλεια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπέκλειε τὴν ὀποιαδήποτε τάση ὑπερβάσεως τῶν οἰκείων ὄρων, ἀφοῦ ἀντικατόπτριζε τὴ βαθύτερη σχέση Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου στὴ νέα χριστιανικὴ πραγματικότητα. Οἱ καρποὶ τῆς συνθέσεως αὐτῆς ὑπῆρξαν πράγματι ἐντυπωσιακοὶ στὴν ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ κυρίως φιλοσοφία ἐπηρέασε σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν πατερικὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ διατυπώνεται ἀπὸ προτεστάντες κυρίως θεολόγους τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ βαρεῖα μορφή ἐναντίον τῶν ἐλλήνων Πατέρων ὅτι ἐπιχείρησαν ἕνα βῆμα

7. T. S. Eliot, Ἡ ἐνότητα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, μτφ. E. N. Μόσχου, Ἀθήνα 1990, σελ. 7 καὶ 69.

ἐξελληνισμό τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ ὅτι παρέδωσαν τὸ Εὐαγγέλιο στὴν ἐλληνικὴ μεταφυσική⁸.

Συνεπῶς, ἡ πολεμικὴ τῶν φιλοσόφων τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Ἰδεολογίας ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας ἢ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ γενικώτερα δὲν ἀπειλοῦσε μόνο, ὡς συνήθως ὑποστηρίζεται, τὴν κοινωνικὴ ἀκτινοβολία τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀπειλοῦσε τὸ ὅλο περιεχόμενο καὶ τὰ ἐπὶ μέρους μεγέθη τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς πνευματικῆς κληρονομίας. Βεβαίως ἡ οἰζύτητα τῆς ἀντιπαράθεσος θεολόγων καὶ διαφωτιστῶν συγκάλυψε μία ἀνάλογη ἀντιπαράθεση «παλαιῶν» καὶ «νέων» φιλοσόφων, ἢ ὅποια ἐπεξέτεινε τὴν καταλυτικὴ ἀπειλὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ γιὰ τὸ σύνολο τῶν παραδοσιακῶν δομῶν τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τῆς Εὐρώπης ἢ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γενικώτερα. Πράγματι, ἡ «νέα φιλοσοφία» τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἢ ὅποια μετακενώθηκε καὶ στὰ ἰδεολογικὰ συστήματα τοῦ ΙΘ' αἰώνα, καίτοι δὲν ἀπέρριπτε τὴ μεθοδολογία ἢ καὶ ὀρισμένες ἀρχές τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐν τούτοις ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ τους περιεχόμενο καὶ ὑπέταξε τὴν ἐκλεκτικὴ ἢ καὶ ἀποσπασματικὴ χρῆση τους στὴ νέα λογικὴ καὶ στὰ νέα κριτήρια. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἢ ἀμφισβήτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ κατέληγε σὲ μία περιέργη περιθωριοποίηση καὶ τῶν «παλαιῶν» ἐλλήνων φιλοσόφων, μὲ ἀναπότρεπτη συνέπεια τὴν ἐπέκταση τῆς κρίσεως δομῶν καὶ συνέχειας τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς κληρονομίας, ἀφοῦ ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ἀποσυνδεδεμένη ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ παράδοση, ἔχανε τὴν ἀμεσότητα τῆς κοινωνικῆς τῆς ἀναφορᾶς σὲ μία προβληματισμένη ἔστω χριστιανικὴ κοινωνία. Ὁ ἀπόηχος τῆς ἀντιπαράθεσος αὐτῆς «παλαιῶν» καὶ «νέων» φιλοσόφων ἔγινε αἰσθητὸς καὶ στὸν νεοελληνικὸ Διαφωτισμό, ἀλλὰ οἱ συγκρούσεις τους, στὸν χῶρο τῆς παιδείας κυρίως, συγκαλύφθηκαν ἀπὸ τὴν γενικώτερη ἀντιπαράθεση Χριστιανισμοῦ καὶ «νέας φιλοσοφίας»⁹.

Ὁ διασπασμένος χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως συνειδητοποίησε, ἔστω καὶ μὲ μία περιέργη βραδύτητα, τὶς καταλυτικὲς συνέπειες τῶν «νέων ἰδεῶν» γιὰ τὴ μαρτυρία τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀνασυνέταξε δὲ τὶς πνευματικὲς του δυνάμεις καὶ ἀνέλαβε συστηματικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν ἀντιχριστιανικῶν τάσεων. Ἡ χριστιανικὴ πίστη ἐπέδειξε πράγματι μία ἐντυπωσιακὴ ἀντοχὴ καὶ διέψευσε τὶς ἐνθουσιαστικὲς διακηρύξεις τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἰδεολογίας γιὰ τὸ ἐπι-

8. J. Zizioulas, *Church Unity and the Host of Nations*, στὸν τόμο *Kirche im Kontext unterschiedlicher Kulturen*, Göttingen 1991, 94.

9. Βλ. Φειδᾶ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τῆς παιδείας εἰς τὸν νεώτερον ἐλληνισμόν*, Ἀθήναι 1985.

κείμενο τέλος του Χριστιανισμού. Αντιθέτως, οι κοινωνικές προεκτάσεις της διαλεκτικής αντιπαράθεσης όχι μόνο διευκόλυναν την ανανέωση της σχέσεως 'Εκκλησίας και κοινωνίας, αλλά και διηύρυναν την κοινωνική άμφισβήτηση των « νέων ιδεών ». 'Η 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία δὲν μετέσχε βεβαίως στις πνευματικές αυτές ζυμώσεις της Δύσεως, λόγω των ποικίλων περιστάσεων των ὀρθοδόξων λαῶν κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο. 'Εν τούτοις, ἡ μεταφορὰ τῶν « νέων ιδεῶν » στὴν παιδεία τοῦ Γένους ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα δὲν προκάλεσε ἐπίσημες ἐκκλησιαστικές ἀντιδράσεις. Προφανῶς, ὁ μετριοπαθὴς νεο-ελληνικὸς Διαφωτισμὸς ἀπέφυγε τὶς ἀκραῖες ἀντιεκκλησιαστικές τάσεις τῶν δυτικῶν διαφωτιστῶν καὶ ἐπικέντρωσε τὸ ἐνδιαφέρον του στὸ κοινὸ ὄραμα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς παιδείας. " Ἄλλωστε, οἱ ἐμπερίστατοι ὀρθόδοξοι λαοὶ εἶχαν ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν ἐνθουσιαστικὴ προσδοκία τῆς ἐθνικῆς τους ἐλευθερίας καὶ ἀντιμετώπιζαν μὲ καχυποψία τὶς καινοφανεῖς ιδέες τῶν δυτικῶν φιλοσόφων. 'Η ἴδρωση ὅμως τῶν νέων ὀρθοδόξων ἐθνικῶν κρατῶν προσαρμόσθηκε στὰ πρότυπα τοῦ δυτικοῦ κρατισμοῦ καὶ διευκόλυνε μίαν θεσμικὴν πλέον προώθηση τῶν « νέων ιδεῶν », ὅπως λ.χ. ἡ νομοθεσία τοῦ Μάουρερ στὸ νεοσύστατο ἐλληνικὸ κράτος. 'Η ἄμεση ἐπιβολὴ τοῦ δυτικοῦ συστήματος τῆς « νομοκρατούσας » Πολιτείας στις σχέσεις 'Εκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ ἡ ἀθθαίρετη πολιτειακὴ ἀξίωση γιὰ τὴ διοικητικὴ ἀυτοκεφαλία τῆς 'Εκκλησίας τῶν νεοσύστατων ἐθνικῶν κρατῶν ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποδυνάμωσαν τὴν κανονικὴ ἐνότητα τῶν κατὰ τόπους 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν γιὰ μίαν ὀλοκλήρη ἐκατονταετία (1833-1925) καὶ ἐξουδετέρωσαν ὁποιαδήποτε ὀργανωμένη ἐκκλησιαστικὴ ἀντίδραση¹⁰. 'Η ἐπιβολὴ τοῦ ἀθεϊστικοῦ Μαρξισμοῦ-Λενινισμοῦ ὡς κυρίαρχης κρατικῆς ιδεολογίας στοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς τῆς Σοβιετικῆς 'Ενώσεως ἀμέσως μετὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅσο καὶ τῆς Ρουμανίας, Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ 'Αλβανίας μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ὀλοκλήρωσαν τὸν κύκλον τῶν ὀδνηρῶν ἐμπειριῶν τῆς 'Ορθοδοξίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Συνεπῶς, οἱ πνευματικὲς ζυμώσεις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως ἔπληξαν κυρίως τὴν ἐμπερίστατην 'Ορθόδοξην 'Εκκλησίαν, ἡ ὅποια δὲν εἶχε προετοιμασθῆ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ ξένα πρὸς τὸ δικό της ἐκκλησιαστικὸ σῶμα προβλήματα, ἀφοῦ δὲν εἶχε συμμετάσχει στις μακροχρόνιες ἀντιπαράθεσεις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως.

'Ο σύγχρονος ἄνθρωπος παρακολουθεῖ ἔκπληκτος τὶς συντελούμενες συγκλονιστικὲς πράγματι πολιτικὲς, κοινωνικὲς καὶ πνευματικὲς μεταβολές, οἱ ὁποῖες

10. Δαμ. Παπαδρέου, Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στοὺς νεώτερους χρόνους, στὸν τόμο: Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, 'Η Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησία, 1989, σελ. 297-302.

πραγματοποιούνται σήμερα με έντυπωσιακή ταχύτητα στις χώρες όχι μόνο της Ανατολικής, αλλά και της Δυτικής Ευρώπης. Είναι γενική ή διαπίστωση, ότι οι απόβλεπτες αυτές εξελίξεις σημαίνουν την κατάρρευση του οράματος μιας κυρίαρχης αθεϊστικής ιδεολογίας και προδιαγράφουν τις προοπτικές μιας νέας εποχής για τον κόσμο, χωρίς όμως και να προσδιορίζουν τις πνευματικές συντεταγμένες της νέας εποχής. Οι αναλύσεις των γεγονότων συντονίζονται κυρίως προς την κατεύθυνση της αναζήτησεως του αθηντικού πνεύματος ή της πραγματικής σημασίας των συντελουμένων μεταβολών όχι μόνο για την Ευρώπη, αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο. Ωστόσο, από τις αναλύσεις αυτές επιβεβαιώνεται η ιδιαίτερη συμβολή του Χριστιανισμού και της θρησκείας γενικότερα για τη συνειδητοποίηση της βαθείας εσωτερικής κρίσεως του συστήματος. Οι αρχές της πολιτικής της Περεστρόικα επιβεβαιώνουν την πιεστική τουλάχιστον επέμβαση της κυρίαρχης ιδεολογίας στη θρησκευτική συνείδηση του πολίτη υπό τη μορφή μιας αθεϊστικής προπαγάνδας ή και της κοινωνικής περιθωριοποίησης των πιστών. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι η πρόσφατη δημοσίευση του νόμου «Περί ελευθερίας της συνειδήσεως» (1990) στην πρώην Σοβιετική Ένωση εξαντλείται σε μία διστακτική περιγραφή των αρχών και των ορίων του θεμελιώδους δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας¹¹.

Είναι όμως αναντίρρητο ότι η διακριτική ή ελεγχόμενη αποκατάσταση των ελευθεριών στις χώρες του ύπαρκτου σοσιαλισμού ενεργοποιεί καταπιεσμένες δυνάμεις και παράγει αποτελέσματα, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να προβλεφθούν ούτε από τους ίδιους τους εμπνευστές των μεταρρυθμίσεων. Η βίαιη έκρηξη αφ' ενός μεν των αυτονομιστικών εθνικιστικών κινήσεων από τα σπλάγγνα ενός καταπιεσμένου από τον ιδεολογικό διεθνισμό εθνισμού, αφ' ετέρου δε των ποικίλων εκφράσεων ενός όμολογιακού ή και θρησκευτικού ανταγωνισμού εκδηλώνεται με ασυνήθεις ή και επικίνδυνες συγκρούσεις, οι οποίες απειλούν να ανασυνθέσουν όχι μόνο τον πολιτικό, αλλά και τον όμολογιακό χάρτη της Ευρώπης. Το όραμα του «κοινοῦ

11. Ο νόμος «Περί ελευθερίας της συνειδήσεως» αποτελεί πράγματι ένα σημαντικό βήμα για την αποκατάσταση της αρχής της θρησκευτικής ελευθερίας στις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αλλά παρουσιάζει και σημαντικές ελλείψεις. Η μη άμεση αναγνώριση της ιδιαίτερης νομικής προσωπικότητας της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας και των άλλων Χριστιανικών Ἐκκλησιῶν, ὅπως ἐπίσης και οἱ ἀπόλυτες ἐξουσίες τῆς κρατικῆς ἀθηντίας γιὰ τὴν ἀναγνώριση κάθε ἐπὶ μέρους θρησκευτικῆς ὀργανώσεως ἢ καὶ γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν θρησκευτικῶν ἐλευθεριῶν παρέχουν στὴ δημόσια διοίκηση εὐρύτατα περιθώρια ἀθαιρεσιῶν. Βλέπε σχετικῶς Βασ. Βλ. Φειδᾶ, Σύντομη παρουσίαση τοῦ νόμου τῆς ΕΣΣΔ περὶ ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ θρησκευτικῶν ὀργανώσεων, στὴν Ἐπιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου καὶ Διοικητικοῦ Δικαίου, 35, 1991, 365 κ.έξ.

εὐρωπαϊκοῦ οἴκου» γιὰ ὅλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ μέγρι τὰ Οὐράλια δοκιμάζεται ἀπὸ τὴν λαίλαπα τῶν ἐσωτερικῶν συγκρούσεων στοὺς ὀρθόδοξους κυρίως λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ κοινὴ διακήρυξη ὄλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη εἰλικρινοῦς συνεργασίας γιὰ τὸν ἐπανευαγγελισμό τῆς Εὐρώπης στὴν πρόσφατη Οἰκουμενικὴ συνάντηση τοῦ Santiago de Compostela (1991) δὲν παρεμποδίζει τὴν ὁμολογιακὴ ἐκμετάλλευση τῆς πλήρους συγχύσεως τῆς κρατικῆς ἐξουσίας στὶς νεοσύστατες αὐτόνομες Δημοκρατίες γιὰ μία συγκεκαλυμμένη ἢ καὶ ἀπροκάλυπτη ἄσκησι ἀθέμιτου προσηλυτισμοῦ εἰς βάρος κυρίως τῶν ὀρθόδοξων λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης¹². Ἡ ἐντυπωσιακὴ ἐνεργοποίησι τόσο τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Οὐνίας, ὅσο καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ μισσιοναρισμοῦ συσσωρεύουν ἐπαχθὴ προβλήματα στὶς ἐμπεριστατες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, κλονίζουσι δὲ τὶς ἀδελφικὰς σχέσεις καὶ τὸν εἰλικρινῆ διάλογο μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως ἐπισημάνθηκα κατὰ τὴν πρόσφατη συνάντησι τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ Φανάρι (1992) τῶν Προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους αὐτοκεφάλων καὶ αὐτονόμων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν¹³.

12. Τὸ τελικὸ κείμενο τῆς Οἰκουμενικῆς Συναντήσεως τοῦ Santiago de Compostela (1991) ἀποδοκίμασε τὴ σύνδεσι τοῦ κοινοῦ χρέους τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὸν ἐπανευαγγελισμό τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης μὲ τὶς ὅποιεσδήποτε τάσεις ἀσκήσεως ἀθέμιτου προσηλυτισμοῦ, εἰδικώτερα δὲ στοὺς ἐμπεριστατους ὀρθόδοξους λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης: (*The key-word of our Compostela European Ecumenical Encounter... is the word «love». It is a very relevant word today for a Europe on the way of unification and Churches, which are seeking to express more faithfully the unity they receive from Jesus Christ, have to face innumerable tensions and conflicts, some of them inherited from the past, some of them new. Our hope - which is also our common commitment— is that Churches may become, for each other and all together, at the very heart of Europe what they have not always been in the past and are still not always even today, namely, «focal points and centres of love»... It is in this framework and this climate of love and of opposition to evil that evangelisation in Europe today needs to be placed... Our Churches promise to renounce all competitive forms of evangelisation, which would reflect a spirit of rivalry between them... Ecumenical peace is all the more urgently needed in a time, when the religious factor threatens to fuel or to radicalise conflicts instead of helping to calm them down*).

13. Τὸ τελικὸ κείμενο τῆς Συναντήσεως τῶν Προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι (1992) τονίζει κατὰ τρόπο χαρακτηριστικὸ, ὅτι μετὰ τὴν κατάρρευσι τῶν ἀθεϊστικῶν κομμουνιστικῶν καθεστώτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἐπέστησαν βίαιους διωγμούς, ὀρισμένοι κύκλοι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐνεργοῦν ἀντιθέτως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθείας καὶ θεωροῦν τὶς ὀρθόδοξες αὐτὰς χώρες ὡς (*terrae missionis*). Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἀποδοκιμάζονται καὶ οἱ προτεσταντικὲς ὁμάδες, οἱ

2. Είναι λοιπόν σαφές από την άνωτέρω σχηματική έκθεση των βασικών πτυχών της διαχρονικής διαλεκτικής του Χριστιανισμού με τον κόσμο ότι τόσο η αρχή, όσο και το τέλος της εποχής του Διαφωτισμού και της Ίδεολογίας βρήκαν άνετοιμη την Όρθοδοξία να ενεργοποιήσει τον πνευματικό της δυναμισμό για την εξουδετέρωση των εις βάρος της δυσμενών ιστορικών προκλήσεων. Αν λοιπόν η ιδιαιτερότητα της σύγχρονης προβληματικής προσδιορίζει και τις βασικές συντεταγμένες της σύγχρονης αποστολής της Όρθοδοξίας, τότε κατανοείται σαφέστερα η σχέση των άνωτέρω συντόμων κριτικών παρατηρήσεων προς την ακόλουθη περιγραφή της αποστολής αυτής.

Πρώτον, η Όρθοδοξία υπάρχει σήμερα εκεί, όπου υπήρχε και κατά την είσοδο στην νεώτερη εποχή, παρά την ιδιαίτερη επιβάρυνσή της από τις οξύτερες πνευματικές ή και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις της εποχής αυτής. Η επιβίωση της Όρθοδοξίας, ειδικότερα στις χώρες κυρίως του ύπαρκτου σοσιαλισμού, θα μπορούσε πράγματι να χαρακτηριστεί ως μία από τις σημαντικότερες ίσως διαπιστώσεις κατά την αξιολόγηση των συντελουμένων συγκλονιστικών μεταβολών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η Όρθοδοξία υπάρχει βεβαίως εκεί, όπου υπήρχε, αλλά όλος ο λαός της δεν έχει συναχθεί γύρω από την Τράπεζα του Κυρίου και το έκκλησιαστικό της σώμα φέρει ακόμη τις αιμάσσουσες πληγές από τα τραύματα των χαλεπών καιρών. Η έκκλησιαστική της ιεραρχία και ο ανεπαρκής ένοριακός κλήρος, περιορισμένοι για δεκαετίες στις έλεγχόμενες κινήσεις του στενού κύκλου μιας απλής έλευθερίας της λατρείας, παρουσιάζουν μία ενόνητη δυσκινησία ή και αδυναμία να αναδιοργανώσουν από τη βάση του το όλο ποιμαντικό έργο της Έκκλησίας και να αναεώσουν τις πνευματικές σχέσεις με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η σύγχυση εθνικιστικών και έκκλησιαστικών αντιθέσεων δημιούργησε σχισματικές ή και αποσχισματικές καταστάσεις (Ούκρανία, Σλοβακία, Σκόπια), οι όποιες αποδυναμώνουν όχι μόνο την έσωτερική συνοχή του τοπικού έκκλησιαστικού σώματος, αλλά και τις προοπτικές της σύγχρονης μαρτυρίας της Όρθοδοξίας¹⁴.

όποιες συγγέουν τον προσηλυτισμό με τον ευαγγελισμό και παρασύρουν τους έμπεριστατους όρθόδοξους πιστούς. Οι ξένες προς το πνεύμα του σύγχρονου οικουμενικού διαλόγου απαράδεκτες αυτές προσηλυτιστικές δραστηριότητες της ρωμαιοκαθολικής Ονίας και του προτεσταντικού μισσιοναρισμού απομακρύνουν το όραμα της αποκατάστασης της χριστιανικής ενότητας και της ενοποίησης των λαών της Ευρώπης.

14. Πράγματι, με περιέργα και άνεδαφικά εθνικιστικά κριτήρια διαμορφώθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο ή λεγόμενη Όρθόδοξη Έκκλησία της «Μακεδονίας», ή οποία αποσχίσθηκε το 1967 από την κανονική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Σερβίας. Στην Ούκρανία εξέλιξ-

Βεβαίως, ἡ ἀνασυγκρότηση τοῦ σώματος τῶν κατὰ τὸπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπαιτεῖ χρόνον, γιὰτὶ προϋποθέτει πλήρη ἀναδιοργάνωση τῶν θεολογικῶν σπουδῶν γιὰ τὴν κατάλληλη μόρφωση ἢ καὶ τὴν ἐπιμόρφωση τοῦ ἐνοριακοῦ κλήρου. Ὁ χρόνος ὁμως δὲν ὑπάρχει, λόγῳ κυρίως τῆς πιεστικῆς ἢ καὶ ἀθέμιτης προσηλυτιστικῆς δραστηριότητος τῶν ξένων θρησκευτικῶν προπαγανδῶν, οἱ ὁποῖες ὑπὸ διάφορα προσχήματα ἐπαναφέρουν στὸ προσκήνιο ἀποτυχημένες μεθόδους τοῦ Μεσαίωνα ἢ καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων γιὰ νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν γενικώτερη σύγχυση τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ του. Συνεπῶς, τὸ πρῶτιστο χρέος τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ ὀλόθυμη ἀλληλεγγύη ὅλων τῶν κατὰ τὸπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τὴν συντονιστικὴ πάντοτε φροντίδα τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν ἐπίσπευση τῆς ἀνασυγκροτήσεως, τῆς περιφρουρήσεως καὶ τῆς θεραπείας τοῦ κάθε τοπικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ὥστε νὰ μὴ ζημιωθῇ καὶ πάλιν ἡ Ὁρθοδοξία κατὰ τὴν περίοδο τῶν δυσμενῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν. Ἡ ἀμεσότητα τῆς προβληματικῆς ἐπιβάλλει καὶ τὴν ἀμεσότητα τῶν λύσεων, ὅταν καὶ ὅπου αὐτὲς εἶναι ἐφικτές.

Δεύτερον, ἡ Ὁρθοδοξία παραμένει ἀμετακίνητη στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς πρώτης χιλιετίας ὡς πρὸς τὴν αὐτοτέλεια καὶ τὴν πληρότητα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας κάθε κανονικῶς συγκροτημένης τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προβάλλεται στὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία ὡς ἡ ἀθθεντικὴ φανέρωση τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις, ἡ ἰδιαιτερότητα αὐτῆ τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας, καίτοι διασώζει τὸ ἀθθεντικὸ πνεῦμα τῆς κοινῆς πατερικῆς θεολογίας καὶ κανονικῆς παραδόσεως τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, παρερμηνεύθηκε κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ὑπὸ τὴν πίεση τῶν νέων περὶ ἐθνικοῦ κράτους καὶ κρατικῆς ἀθθεντίας ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Βεβαίως, ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐπέδειξε πάντοτε ἰδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ τὴν πνευματικὴ διακονία τῆς ἐθνότητος κατὰ τὴν ἐπιταγὴ τοῦ ἰδρυτῆ της, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους νὰ κηρύξουν πρὸς «πάντα τὰ ἔθνη»¹⁵. Ὡστόσο, ἡ δικαίωση τῶν ἐθνῶν διὰ τῆς πίστεως¹⁶ εἰσάγει

σεται μὲ μεγάλη ταχύτητα τὸ σχίσμα τῶν λεγόμενων «Ἀδοκεφαλιστῶν», οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦν τὴν ἀποσύνδεση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Ρωσίας καὶ ὑποστηρίζονται ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς αὐτονομιστικοὺς κύκλους τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ. Στὴ Σλοβακία ἡ τοπικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία συμπαρασύρεται στὶς ἐθνικιστικὰς ἀντιθέσεις Τσέχων καὶ Σλοβάκων μὲ συνέπεια τὴν ἀποδιοργάνωση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Τσεχοσλοβακίας, ἡ ὁποία συγκλονίζεται ἀπὸ τὶς βιαιότητες ὅχι μόνον τῶν «Οὐνιτῶν», ἀλλὰ καὶ τῆς τοπικῆς κυβερνήσεως τῆς Σλοβακίας.

15. Ματθ. 28, 19-20.

16. Γαλ. 3,8.

καὶ τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν τῆς ὑπερβάσεως τῆς ἐθνότητος, ἀφοῦ, κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, στή νέα πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστέ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ¹⁷». Τόσο λοιπὸν ἡ κατάφαση τῆς ἐθνότητος, ὅσο καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ὑπέρβασή της λειτουργοῦν ὡς διακεκριμένα στάδια στὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοπικὴ ὁμως φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐδαφικὴ ὀριοθέτηση τῶν ἐθνοτήτων θεμελίωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὴ λειτουργικὴ σχέση τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔθνους, ἡ ὁποία κατοχυρώθηκε ὄχι μόνο στὴν κοινὴ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, ἀλλὰ καὶ στὴν κανονικὴ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας¹⁸.

Ἡ χριστοκεντρικὴ ὄντολογία τῆς Ἐκκλησίας βεβαιώνει τὴν ἀλληλοπεριχώριση τῆς οἰκουμενικότητος καὶ τῆς τοπικότητος στὴν πνευματικὴ ἐμπειρία κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προσλαμβάνει τὸ ἔθνος στὴν ἐδαφικὴν του συνάρτηση γὰρ νὰ τὸ ἐντάξῃ στὴν ἐνότητα ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἔτσι, ἐνῶ τὸ ἔθνος ἀνέπτυσσε συνεχῶς τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ἐτερότητάς του ἐναντι τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡ Ἐκκλησία προέβαλλε πάντοτε τὰ κοινὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς τους ταυτότητας μέσα ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐμπειρία τῆς μετοχῆς στὸ κοινὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα¹⁹. Ἡ ἐξισορρόπηση τῶν ἀντιρροπῶν αὐτῶν τάσεων ὑπῆρξε βασικὸ στοιχεῖο τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὑπηρέτησε πάντοτε τὸ ἔθνος χωρὶς νὰ ἐγκλωβισθῇ καὶ στὸν ἀπομονωτισμὸ τῆς ἐθνικῆς ἐσωστρέφειας. Στὰ πλαίσια τῆς «νέας Φιλοσοφίας» τοῦ Διαφωτισμοῦ ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους αὐτονομήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία παρέμεινε ὡς χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ὀρθοδόξου κυρίως ἐκκλησιολογίας. Συνδέθηκε μὲ τὴν ἔννοια ἐνὸς ἐθνικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο εἶχε αὐστηρῶς καθορισμένα σύνορα καὶ συγκεκριμένη ἐδαφικὴ περιφέρεια. Ἡ νέα πραγματικότητα ἐπανέφερε στὸ προσκήνιο τὴν ἀπο-

17. Γαλ. 3, 27-28.

18. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ λόγος Ἀποστολικὸς κανόνας συνδέει τὸν ὄρο «ἔθνος» μὲ τὸ ἐδαφικὸ κριτήριον τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀναθέτει στὸν «πρῶτον» τῶν ἐπισκόπων κάθε ἔθνος ἢ ἐπαρχίας τὴν εὐθύνη γὰρ τῆς συνοδικῆς λειτουργίας τοῦ τοπικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος: «Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐαυτῶν πρῶτον, καὶ ἠγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν, καὶ μηδὲν τι πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκεῖνο δὲ μόνον πράττειν ἕκαστος, ὅσα τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται καὶ δοξαστήσεται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα». Πρβλ. σχετικῶς καὶ Δαμ. Παπανδρέου, *Der «Protos» und seine Juridiktion, στὸ Kanon, Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen*, 9, Wien 1989, 9-16.

19. Dam. Papandreou, *Die Einheit der Kirche und die Vielheit der Nationen*, στὸ συλλογικὸ ἔργο *Kirche im Kontext unterschiedlicher Kulturen*, Göttingen 1991, 417-429.

μονωτική έσωστρέφεια τών έθνοτήτων στα κρατικά πλέον πλαίσια και τόνισε τα στοιχεία τής ιδιαιτερότητας του κάθε έθνους έναντι τών άλλων εθνοτήτων. 'Η υπετροφική κρατική αθθεντία χρησιμοποίησε τα στοιχεία αυτά όχι μόνο για την προώθηση τών πολιτικῶν η και τών εθνικῶν στόχων της, αλλά και για την ύποταγή τής εκκλησιαστικῆς αθθεντίας στη λογική ενός παντοδύναμου κράτους²⁰.

Ο θεσμός τής εκκλησιαστικῆς αυτοκεφαλίας, ο οποίος απέρρεε από την ορθόδοξη εκκλησιολογία για την κανονική λειτουργία τής κοινωνίας τών τοπικῶν 'Εκκλησιῶν, αποφιλώθηκε από το κανονικό της περιεχόμενο για να υπηρετήσει την κρατική επίλογη τής μονοσήμαντης εθνικῆς έσωστρέφειας η να εξουδετερώσει την οποιαδήποτε υπερόρια εκκλησιαστική επιρροή στη λειτουργία του κράτους. 'Η καταχρηστική αυτή ερμηνεία του κανονικού θεσμοῦ τής αυτοκεφαλίας συμπαρέσυρε τις κατά τόπους 'Ορθόδοξες 'Εκκλησίες και τροφοδότησε με θρησκευτικό φανατισμό κάθε μορφῆς εθνικισμό η και εθνοφυλετισμό, οι οποίοι καταδικάστηκαν από την Μεγάλη Σύνοδο τής Κπόλεως του 1872²¹. Κατά τον ΙΘ' αιώνα όλες οι τοπικῆς 'Ορθόδοξες 'Εκκλησίες τών νεοσύστατων κρατῶν, οι οποίες υπήγοντο στην κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου, αξίωσαν μονομερῶς η και αθθαιρέτως, υπό την πίεση τής εκκοσμικευμένης κρατικῆς αθθεντίας, την ανακήρυξη τής διοικητικῆς τους αυτοκεφαλίας υπό το πρόσχημα τής εχθερέστερης εξυπηρέτησης τών σκοπῶν του έθνους. 'Η έκρηξη αυτή τών αυτονομιστικῶν τάσεων τών εθνικῶν 'Εκκλησιῶν ταλαιπώρησε την 'Ορθοδοξία για μία ολόκληρη εκατονταετία (1833-1925), αποδυνάμωσε δέ την έσωτερική συνοχή της και έφηξε τις αδελφικῆς σχέσεις τών κατά τόπους αυτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν²². Το Βουλγαρικό σχίσμα (1872-1946)

20. Δαμ. Πακανδρέον, 'Ορθοδοξία και 'Ηνωμένη Εὐρώπη, 16 κ.έξ., 40 κ.έξ.

21. 'Η Μεγάλη Σύνοδος τής Κπόλεως (1872) κήρυξε την 'Εκκλησία Βουλγαρίας σχισματική: «Τους αποσχίσαντας έναντους τής 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας και ἴδιον θουσιαστήριον πήξαντας... και τους υπ' αυτῶν ανιέρως χειροτονηθέντας αρχιερεῖς, ιερεῖς, διακόνους και πάντας τους κοινωνοῦντας και συμφροῦντας και συμπράττοντας αυτοῖς... κηρύττομεν σχισματικούς και αλλοτρίους τής του Χριστου 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας» (Mansi, XLV, 533). Στη Σύνοδο προήδρευσε ο Οικουμενικός πατριάρχης 'Ανθιμος ΣΤ', ο οποίος αντιπροσώπευε και τον πρόην πατριάρχη Κπόλεως 'Ανθιμο Α' τον Βυζάντιο, μετέσχον δέ οι πρόην πατριάρχες Κπόλεως Γρηγόριος ΣΤ' και 'Ιωακείμ Β', οι πατριάρχες 'Αλεξανδρείας Σωφρόνιος και 'Αντιοχείας 'Ιερόθεος, ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος και 24 αρχιερεῖς του Πατριαρχείου Κπόλεως. 'Ο πατριάρχης 'Ιεροσολύμων Κύριλλος δέν μετέσχε διά διαφόρους λόγους στη Σύνοδο, καίτοι βρισκόταν στην Κπολη. Β. Στεφανίδου, 'Εκκλ. 'Ιστορία, 'Αθήναι 1970, 738-739.

22. Δαμ. Παπανδρέον, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στους νεότερους χρόνους, ένθ' ανωτ., σελ. 300 κ.έξ.

ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικώτερες ἴσως μορφές προβληματικῆς τοῦ συνδρόμου τῆς αὐτοκεφαλίας, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται, ἔστω καθ' ὑπερβολήν, ὡς μία μορφή σύγχρονης ἐκκλησιολογικῆς αἰρέσεως²³.

Οἱ προσπάθειες τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας νὰ ἀναθερμάνῃ τὶς ἀδελφικὲς σχέσεις τῶν κατὰ τὸπους Ἐκκλησιῶν μὲ τὶς Πατριαρχικὲς Ἐγκυκλίους τοῦ 1900 καὶ τοῦ 1904 δὲν ὀλοκληρώθηκαν, λόγῳ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τῶν περιπετειῶν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ μπολσεβικικὸ καθεστὸς καὶ τῶν γενικότερων δυσχερειῶν κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου. Συνεπῶς, ἡ παράταση τῆς συγχύσεως ἢ καὶ τῆς ἀθαιρεσίας τόσο κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν κριτηρίων τῆς αὐτοκεφαλίας, ὅσο καὶ τῶν σχέσεων τῶν κατὰ τὸπους αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο θεωρεῖται καὶ πράγματι εἶναι ζήτημα πρώτης προτεραιότητος. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ συγκαλέσῃ στὴ δεκαετία τοῦ 1960 τὶς τέσσαρες Πανορθόδοξους Διασκέψεις (1961, 1962, 1963, 1968) ἀπέδειξε τὴν ἀρραγῆ ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐνῶ ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν κοινὴ προετοιμασία τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μὲ τὴ σύγκληση Διορθόδοξων Προπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν (1971, 1986, 1990) καὶ Προσυνοδικῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων (1976, 1982, 1986) ἐπιβεβαίωσε τὶς εὐρύτατες πράγματι προοπτικὲς γιὰ τὴν κοινὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν σύγχρονο κόσμῳ²⁴.

Ἐν τούτοις, ἔχει καταστῆ πλέον κοινὴ συνείδηση ὅτι ἡ ἀξιοπιστία τῆς ὀρθόδοξου μαρτυρίας προϋποθέτει τὴν ἐπίλυση ὅλων τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ἀπὸ μία ἐκκοσμικευμένη ἐρμηνεία τοῦ κανονικοῦ θεσμοῦ τῆς αὐτοκεφαλίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἀναγράφηκαν ὁμοφώνως στὸ θεματολόγιό τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τὰ τέσσαρα σχετικὰ μὲ τὶς διορθόδοξες σχέσεις θέματα, ἧτοι α) Ὁρθόδοξος Διασπορά, β) Αὐτοκέφαλον καὶ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ, γ) Αὐτόνομον καὶ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ, καὶ δ) Ὁρθόδοξα Δίπτυχα. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικόν, ὅτι στὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων αὐτῶν διαπιστώνονται καὶ οἱ σοβαρότερες δυσχερεῖες τῆς προπαρασκευαστικῆς διαδικασίας, ἐνῶ, ἀντιθέτως, στὴν περίφημη Διακήρυξη τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως (1986) γιὰ τὴν εἰρήνην, τὴ δικαιοσύνην καὶ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα φανερώθηκε μία ἐνθουσιαστικὴ ὁμοφροσύνη τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τὴν κοινὴ μαρτυρία τῆς στὰ σύγχρονα προ-

23. Γεω. Κονιδάρη, Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἄρσις τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1950.

24. Δαμ. Παπανδρέου, Πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον, Ἀθήναι 1990.

βλήματα τοῦ κόσμου. Ἡ ἄμεση λοιπὸν καὶ ὀρθὴ ἐπίλυση τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν προβλημάτων στὶς διορθόδοξες σχέσεις εἶναι ὄχι μόνον ἀναγκαία προϋπόθεση, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῆς σύγχρονης ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀπόλυτο ὅμως κριτήριον γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους εἶναι ἡ διαχρονικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ πράξις.

Τρίτον, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται γενικῶς καὶ πράγματι εἶναι Ἐκκλησία τῆς Παραδόσεως, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ παράδοση ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο ὄχι μόνον τῆς ἰδιαιτερότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς καθολικότητάς της, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται στὴ διαχρονικὴ συνέχεια τῆς ἀθθεντικῆς κοινωρίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό. Ἡ πατερικὴ παράδοση εἶναι μία διαχρονικὴ μαρτυρία τῆς κοινωρίας αὐτῆς, ἡ δὲ μαρτυρία αὐτὴ ἐκφράζει τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταξιώνεται στὴ συνέχεια τῆς πνευματικῆς της ἐμπειρίας. Ἄν ὅμως ἡ πατερικὴ παράδοση πηγάζη ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχη τὴν ἀπόλυτη ἀναφορὰ της μόνον σ' αὐτήν, εἶναι εὐνόητο ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθῆ καὶ χωρὶς αὐτήν. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἓνα ἀθροιστικὸ καὶ κλειστὸ σύνολο ἱστορικῶν ἀντικειμενικοποιήσεων τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο λειτουργεῖ ὡς μία ἐξωτερικὴ ἢ ἀντικειμενικὴ ἀθεντία γιὰ τὴν καθοδήγηση τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἱστορικὴ της ἀποστολή. Εἶναι μία ἀστασίαστη ἐπιβεβαίωση τῆς συνέχειας τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δὲν ἐξαντλήθηκε βεβαίως στὴν πατερικὴ περίοδο καὶ συνεχίζει νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡστόσο, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν ἀπέφυγε τοὺς ἱστορικοὺς πειρασμοὺς μιᾶς «χρηστικῆς» ἀντικειμενικοποιήσεως τῆς πατερικῆς ἀθεντίας, ἡ ὁποία ἐπηρέασε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ ἀκραῖες παραδοσιαρχικὲς τάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Οἱ τάσεις αὐτὲς ἔγιναν ἰδιαίτερα αἰσθητὲς σὲ κρίσιμες περιόδους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν ὀρθοδόξων λαῶν εἴτε ὡς παρεκκλίσεις ἢ καὶ ὡς μία ποιμαντικὴ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τοὺς ποικιλώνυμους πολεμίους της. Ἡ κίνηση τῆς Ὁρθοδοξίας μεταξὺ τῆς ζωντανῆς πατερικῆς παραδόσεως καὶ τῶν νεκρῶν παραδοσιαρχικῶν τύπων ἐρμηνεύθηκε συνήθως ὡς μία δουλικὴ προσήλωση στὸ «γράμμα» τῆς πατερικῆς παραδόσεως γιὰ νὰ διαφυλαχθῆ ἀνόθευτο τὸ πνεῦμά της. Οἱ συνέπειες ὅμως γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα δὲν περιορίστηκαν στὶς θεολογικὲς αὐτὲς ἐρμηνεῖες τῶν ὑπερβολῶν καὶ διαμόρφωσαν τὸ νεώτερο παραδοσιαρχικὸ ὕφος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ πατερικὴ ὅμως παράδοση, ὡς φανέρωση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καὶ παραμένει δύναμη ἀνανεωτικὴ στὴν ἱστορικὴ σάρκωση τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἐκφράζει τὴ συνεχεῖ διαδικασία τῆς πνευματικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας νὰ προσλαμβάνη τὸν

κόσμο και βεβαιώνει την αναγκαιότητα μιᾶς συνεχοῦς κινήσεως τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ παραδόσεως και ἀνανεώσεως τῆς μαρτυρίας τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ μακροχρόνια διαδικασία τῆς πατερικῆς παραδόσεως γιὰ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας και τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση μία διαδικασία προσλήψεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς τῶν Πατέρων, ἢ ὅποια προεκτείνεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία σὲ κάθε ἐποχὴ και σὲ κάθε τόπο. Ὡστόσο, ἡ διαχρονικότητα τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας και τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου στὴν ἱστορική τους συζυγία μὲ τὴ διαχρονικότητα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας συνέθεσαν τὴ διαχρονικὴ ταυτότητα τῆς ὅλης πνευματικῆς κληρονομίας ὅχι μόνο τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ και τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γενικώτερα. Οἱ ρωγμὲς στὴ συνέχεια τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κληρονομίας μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς και τὶς πνευματικὲς ζυμώσεις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίοδο τῆς προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως και τοῦ Διαφωτισμοῦ, συνειδητοποιοῦνται πληρέστερα στὴν ἐποχὴ μας μὲ τὶς συγκλονιστικὲς πολιτικο-κοινωνικὲς μεταβολὲς στὶς χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ὡς μία ἐπικίνδυνη πνευματικὴ σύγκρουση ἢ και ὡς μία δομικὴ κρίση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ²⁵. Οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίες διεκδικοῦν βεβαίως ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο τὴν ἀναγνώριση τῆς συμβολῆς τους γιὰ τὴν κατάρρευση τῶν ἀντιθρονησκευτικῶν ἰδεολογικῶν συστημάτων στὶς χῶρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὡστόσο, δὲν προτείνουν λύσεις γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ πνευματικοῦ κενοῦ (*vacuum*) τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος δὲν εἶναι βεβαίως διατεθειμένος νὰ ἀναθεματίσῃ ὅ,τι ὁ ἴδιος δημιούργησε κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ σὲ μία παλαιότερη διαλεκτικὴ τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας και κόσμου. Παραμένει ὑπερήφανος γιὰ τὶς νεώτερες κατακτήσεις του, καίτοι ἀποδοκιμάζει τὶς ὑπερβολὲς ἢ τὶς ἐκτροπὲς τῆς ἰδεολογίας, οἱ ὁποῖες δὲν ἔγιναν ποτὲ ὀργανικὸ στοιχεῖο τῆς πνευματικῆς του ταυτότητας.

Ἡ Ὁρθοδοξία, μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔστω προσήλωσή της στὴν πατερικὴ παράδοση τῆς πρώτης χιλιετίας, διέσωσε τὸν ἱστορικὰ δοκιμασμένο μηχανισμό τῆς ἐλληνο-χριστιανικῆς συνθέσεως, ἢ ὅποια παραμένει και ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ τὴν κίνηση τῆς διαδικασίας ὀρθῆς προσλήψεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας στὴν ἀνακαινιστικὴ δύναμη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ περίφημος ρώσσος θεολόγος πατὴρ Γεώργιος Φλωρόφσκυ κατέγραψε τὸ 1936 τὴ γενικώτερη διαπίστωση, ὅτι «ὅλα τὰ παραδοσιακὰ σχήματα και οἱ μορφὲς εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος ἐλληνιστικὰ ἢ ἐλληνικά... Ὁ Ἐλληνισμὸς αὐτὸς ἔχει πράγματι κανονικοποιηθῆ κατὰ κάποιο τρόπο, πρόκειται

25. Δαμ. Παπανδρέου, Ὁρθοδοξία και Ἡνωμένη Εὐρώπη, 14 κ.ἑξ.

δὲ γιὰ ἓνα χριστιανικὸ Ἑλληνισμό... Ὑπὸ μία ὁρισμένη ἔννοια καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἑλληριστική, δηλαδή μία μορφή ἑλληριστικῆς προελεύσεως ἢ μὲ ἄλλες λέξεις, ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι μία κατηγορία τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως... Πολλὲς ἐλλείψεις στὶς σύγχρονες ἐξελίξεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀπώλεια τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ πνεύματος, τὸ δὲ δημιουργικὸ αἴτημα γιὰ τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἦταν πράγματι τὸ ἀκόλουθο: «Ὡς γίνουμε περισσότερο Ἑλληνες, γιὰ νὰ γίνουμε ἀληθινὰ Καθολικοί, ἀληθινὰ Ὁρθόδοξοι»²⁶. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ ὁ γνωστὸς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Louis Bouyer, χαίρετισε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴ γενικώτερη στροφὴ τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν πατερικὴ παράδοση καὶ τόνισε, ὅτι «ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ὄλων τῶν ἐποχῶν δὲν εἶναι ἀπλῶς τέκνον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Πατέρων, ἀλλ' εἶναι καὶ παραμένει ἡ Ἐκκλησία τῶν Πατέρων»²⁷.

Ἡ οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τὴν ἰσόρροπη καὶ ἁρμονικὴ σύζευξή τους στὴν πατερικὴ παράδοση προσφέρουν τὰ σταθερὰ κριτήρια ὄχι μόνον γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν ἐθνικιστικῶν παρεξουσιῶν στὴν ὀργάνωση ἢ τὴ λειτουργία τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀξιόπιστη ἀνανέωση τῆς μαρτυρίας τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν σύγχρονο κόσμον. Συνεπῶς, ἡ σύγχρονη ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία ἔζησε στὸ σῶμα τῆς τὴν τραγικότητα τῶν ἀντιθέσεων τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, ὀφείλει νὰ ἀποσυνδεθῇ ἀπὸ τὶς ἀκραῖες παραδοσιαρχικὲς τάσεις γιὰ νὰ τονίσῃ τὴν ἀνανεωτικὴ δύναμη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς πατερικῆς παραδόσεως στὴ διαδικασία προσλήψεως τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας μαζί μὲ τὸν πολιτισμὸ του καὶ ὅπωςδήποτε ὄχι ἀκρωτηριασμένο ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ του ταυτότητα. Ὁ Ἑλληνισμὸς, ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς πατερικῆς παραδόσεως, εἶναι ἴσως ἡ μόνη ἀστασίαστη σὲ οἰκουμενικὴ κλίμακα γέφυρα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς δημιουργικῆς συνέχειας τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γενικώτερα. Ἡ σύγχρονη στροφὴ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἀνασύνδεσή του πρὸς τὴν πατερικὴ παράδοση λειτουργεῖ ὡς μία πρόσκληση ἢ καὶ ὡς μία πρόκληση πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς μαρτυρίας τῆς στὸ σύγχρονο κόσμον.

Τέταρτον, ἡ μαρτυρία τῆς πίστεως στοὺς ἑγγὺς καὶ στοὺς μακρὰν εἶναι ὁ πυρῆρας τόσο τῆς διαχρονικῆς, ὅσο καὶ τῆς συγχρονικῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας.

26. *Patristic and Modern Theology*, στὸ *Procès verbaux du Ier Congrès de théologie orthodoxe*, 1939, 241 κ.έξ.

27. *Le renouveau des études patristiques, La vie intellectuelle*, 1947, σελ. 18.

ας, όπως άλλωστε και κάθε χριστιανικής 'Εκκλησίας, συμφώνως και πρὸς τὴν ἐντολὴ τοῦ 'Ιδρυτῆ τῆς 'Εκκλησίας. Τὸ τέλος μιᾶς μακρᾶς και ὀδνηρῆς περιόδου ἱστορικῶν περιπετειῶν και πνευματικῶν συγχύσεων τῶν κατὰ τόπους 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν συμπίπτει μὲ τὴν εἴσοδο σὲ μία νέα ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ 'Ορθοδοξία δὲν ἔχει πλέον λόγους νὰ ἐπιμεῖνη σὲ μία ἀπομονωτικὴ ὁμολογιακὴ ἐσωστρέφεια, ὅταν ἡ ἀναγκαιότητα τῆς οἰκουμενικῆς μαρτυρίας της διακηρῦσσεται συνεχῶς στὰ πλαίσια τῶν διμερῶν και πολυμερῶν θεολογικῶν Διαλόγων της μὲ τὸν λοιπὸ χριστιανικὸ κόσμο. Ἡ προβολὴ τῶν διαχρονικῶν κριτηρίων τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς παραδόσεως στρέφουν τὴ θεολογία τῶν χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν και 'Ομολογιῶν σὲ μία εἰλικρινῆ ἀναζήτηση τῆς κοινῆς πηγῆς τῶν ὁμολογιακῶν τους παραδόσεων, ἡ ὁποία ὄχι μόνο θεμελιώνει τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐκτόνωση τοῦ ἀθέμιτου ὁμολογιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν τελευταίων αἰῶνων, ἀλλὰ και διευκολύνει τὴ συνεργασία τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συγχρόνων προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σημαντικὴ θεολογικὴ πρόοδος στοὺς ἐπίσημους Διαλόγους τῆς 'Ορθοδοξίας μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Λουθηρανούς και τοὺς Μετερρυθμισμένους, ὅπως ἐπίσης και ἡ πλήρης σχεδὸν θεολογικὴ συμφωνία στὸν ἤδη περατωθέντα Διάλογο μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικούς, ἐπιβεβαιώνουν τὸν δυναμισμό τῆς ἀνανεωμένης πατερικῆς παραδόσεως γιὰ μία θεολογικὴ προσέγγιση τοῦ ἀνατολικοῦ και τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, ἐπίσης, ἡ πλήρης θεολογικὴ συμφωνία στὸν ἐπίσημο Διάλογο τῆς 'Ορθοδοξίας, μὲ τὶς προχαλκηδόνιες Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς 'Εκκλησίες (Κοπτικὴ, Αἰθιοπικὴ, Συροϊακωβιτικὴ, Ἀρμενικὴ) ἀξιολογεῖται ὡς ἓνα ἀποφασιστικὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας, ἡ ὁποία θὰ ἀνοίξη πράγματι νέους ὁρίζοντες γιὰ τὴν 'Ορθοδοξία στὴν Ἀφρικὴ και τὴν Ἀσία και θὰ διευρύνῃ τὶς προοπτικὲς τῆς οἰκουμενικῆς της ἀκτινοβολίας²⁸.

Οἱ ὀπωσδήποτε θετικὲς αὐτὲς ἐμπειρίες ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς 'Ορθοδοξίας πρὸς τὸν σύγχρονο διαχριστιανικὸ διάλογο μετέτρεψαν τὸν ἀρχικὸ σκεπτικισμό σὲ μία συνειδητὴ ἐπιλογὴ, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία τῆς 'Ορθοδοξίας σήμερα προϋποθέτει τὴν ἀνανέωση και τῆς ἰδικῆς της σχέσεως πρὸς τὴν οἰκουμενικὴ προοπτικὴ τῆς πατερικῆς παραδόσεως. Βεβαίως, ἡ χαλεπότητα τῶν καιρῶν ἐπιβραδύνει τοὺς ἐπιθυμητοὺς ρυθμοὺς τῆς ἀνανεωτικῆς αὐτῆς διαδικασίας, ἀλλὰ και ἡ εὐαισθησία τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν κατάλληλη προετοιμασία γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ εὐρύτερα ἀνοίγματα. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημεῖωτο ὅτι ἡ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη

28. Δαμ. Παπαθρόεν, *Θεολογικοὶ Διάλογοι. Μία ὀρθόδοξος προοπτικὴ*, Θεσσαλονίκη 1986.

Διάσκεψη (1986) στη Διακήρυξή της για την ειρήνη, τη δικαιοσύνη και τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα ἐνεθάρρυνε ὄχι μόνο τὴ διαχριστιανικὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμη τὴ διαθρησκευτικὴ συνεργασία γιὰ τὴν περιφρούρηση τῆς ἱερότητας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ τῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους «ὕπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανεν». Ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς Ἰω. Καρμύρης παρατήρησε σὲ εἰδικὴ πραγματεία του ὅτι «ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι δυναμικὴ, παρεχομένης δυνατότητος σωτηρίας ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ πάντων Λυτρωτοῦ ἐξ ἀντικειμένου πρὸς πάντας τοὺς ἀθρώπους, οἵτινες ὁμως δέον ὅπως οἰκειοποιηθῶσι τὴν σωτηρίαν...»²⁹.

Τὰ πλαίσια αὐτὰ κατανοοῦνται καὶ οἱ ἐγκεκριμένες ἀπὸ τὴν Μητέρα Ἐκκλησία πρωτοβουλίες τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν προώθηση τῶν διμερῶν ἀκαδημαϊκῶν διαλόγων τῆς Ὁρθοδοξίας τόσο μὲ τὸ Ἰσλάμ, ὅσο καὶ τὸν Ἰουδαϊσμό. Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὶς ἤδη πραγματοποιηθεῖσες Συναντήσεις ἀνέδειξε τόσο τὴν κοινὴ ἀγωνία τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκείων γιὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ ἀθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ὅσο καὶ τὴ συνειδητοποίηση τῆς κοινῆς τους ἀποστολῆς νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ὁ διαθρησκευτικὸς διάλογος ὑπῆρξε πάντοτε καὶ παραμένει μία σταθερὴ ἐλπίδα γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῆς θρησκευτικῆς ἐσωστρέφειας, ἢ ὅποια τροφοδοτεῖ τὴ θρησκευτικὴ μισαλλοδοξία καὶ παρασύρει τοὺς λαοὺς στὴν ὀδυνηρὴ ἐμπειρία τῶν θρησκευτικῶν συγκρούσεων. Ἡ πληρέστερη συνειδητοποίηση τῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τοῦ κόσμου θὰ ἀμβλύνη τὶς ὀποιεσδήποτε πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς διακρίσεις καὶ θὰ διευκολύνῃ τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση τῶν λαῶν καὶ τὴ σωτηρία τοῦ οἰκοσυστήματος. Ἡ σύγχρονη ἀγωνία γιὰ τὸ οικολογικὸ πρόβλημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοήσῃ τὸν δυναμισμό τῆς θρησκευτικῆς πίστεως γιὰ τὴν ἱερότητα τῆς δημιουργίας. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ ἡ πολιτικὴ εὐαισθησία καταγράφουν τὸν κίνδυνο, ὃ ὅποιος μετασχηματίζεται στὴ θρησκευτικὴ πίστη σὲ μία βίαιη προσβολὴ τοῦ Δημιουργοῦ ἀπὸ τὸν φύλακα τῆς θείας δημιουργίας ἀνθρώπου. Ἐλπίζω ὅτι ἡ συνερχόμενη αὔριο στὸ Rio de Janeiro Διάσκεψη Κορυφῆς γιὰ τὸ περιβάλλον καὶ τὴν ἀνάπτυξη (3-14 Ἰουνίου) δὲν θὰ ἀγνοήσῃ τὶς εὐρύτερες αὐτὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος, ὅπως ἐκφράσθηκαν στὸ γνωστὸ ἐμπνευσμένο μήνυμα (1989) τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου, ἀλλὰ καὶ στὴν πρόσφατὴ ἐπιτυχῆ οικολογικὴ συνάντηση στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλ-

29. Ἰω. Καρμύρης, Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, Θεολογία 52 (1981), σελ. 44-45.

κης. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχει πλέον τὸ δικαίωμα νὰ δραματίζεται μίᾳ θρησκευτικῇ συνεργασίᾳ, οἱ δὲ θρησκευεῖτες ἔχουν τὸ ὑπέρτατο χρέος νὰ προσφέρουν εὐρύτερη ὑποστήριξη στὸ ὄραμα τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας.

Ἡ σύγχρονη λοιπὸν ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀναφέρεται ἀμεσώτερα στὰ ἤδη πιεστικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὴν κρίσιμη καὶ μεταβατικὴν περίοδο τῆς εἰσόδου σὲ μίᾳ νέα χιλιετία καὶ σὲ μίᾳ νέα ἐποχῇ. Ἡ πρώτη χιλιετία τοῦ χριστιανικοῦ βίου προσέφερε μίᾳ ἰσόρροπῃ βάση τῆς σχέσεως Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου μὲ τὴ συμβολὴ τῶν μεγάλων ἐλλήνων καὶ λατίνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ δευτέρη χιλιετία ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν βάση αὐτὴ ἢ τὴν ἀνέφερε μονομερῶς κατὰ μὲν τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνες τῆς στὸν Θεὸ μὲ τὴν συμβολὴ καὶ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, κατὰ δὲ τοὺς πέντε τελευταίους αἰῶνες στὸν αὐτονομημένο ἄνθρωπο μὲ τὴν συμβολὴ κυρίως τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ τρίτη χιλιετία ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν δουλικὴν λατρεία τῆς αὐτονομίας του γιὰ νὰ τοῦ ἀνοίξῃ τοὺς νέους ὁρίζοντες τόσο τῆς σχέσεώς του μὲ τὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸν κόσμον, ὅσο καὶ μὲ τὸν ἑαυτό του. Ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται πράγματι στὸ ἐπίκεντρο τῆς σύγχρονης ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, ἢ ὅποια ἔχει τὸ χρέος νὰ ἀνανεώσῃ τὴν σχέσιν τῆς μὲ τὴν πατερικὴν παράδοσιν γιὰ νὰ ἀνασυνδέσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὸν κόσμον. Ἡ Ὁρθοδοξία βεβαίως δὲν ταυτίζεται μόνο μὲ τὸν κλῆρον ἢ μόνο μὲ τὸ λαὸς τῆς, ἀλλὰ φανερόνεται ὡς μίᾳ λειτουργικῇ ἐμπειρίᾳ τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, στὸ ὅποιο ὅλα τὰ μέλη ἀσκοῦν τὴν τεταγμένην λειτουργίαν τους. Ἡ διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον δὲν ἐξαντλεῖται βεβαίως σὲ μίᾳ θεωρητικῇ ἀνασύνδεσιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πνευματικὸ περιεχόμενον τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ τὴν ἐνεργοποίησιν τῆς παραδόσεως αὐτῆς γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πιεστικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς μας γιὰ μίᾳ δικαιότερον ἐφαρμογῇ τῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ γιὰ τὴν γεφύρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ χάσματος μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, Βορρᾶ καὶ Νότου. Ἡ ἀδιαφορία τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τὴν ἄνιση συμμετοχὴ τῶν λαῶν στὰ ἀγαθὰ τῆς θείας δημιουργίας, γιὰ τοὺς πεινασμένους, ἄνεργους καὶ ἐμπερίστατους «θὰ ἐταντίζετο μὲ προδοσίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ μὲ ἀπουσίαν ἐνεργοῦ πίστεως. Διότι, ἂν ἡ μέριμνα διὰ τὴν ἰδικὴν μας τροφὴν εἶναι συχνὰ θέμα ὕλικόν, ἢ μέριμνα διὰ τὴν τροφὴν τοῦ συνανθρώπου μας εἶναι θέμα καὶ πνευματικόν». Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἢ Γ' Προσνονδικῆ Πανορθόδοξη Διάσκεψις (1986) συνδέει προτρεπτικὰ τὴν σύγχρονην ἀποστολὴν τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὴν πνευματικὴν ἐμπειρίαν τῶν μελῶν τῆς:

«Ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, ἐπειδὴ κατανοοῦμεν τὸ νόημα τῆς σωτηρίας, αἰσθανόμεθα τὸ χρέος νὰ ἀγωνιζώμεθα διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῆς ἀσθενείας, τῆς δυ-

στυχίας και τῆς ἀγωνίας. Ἐπειδὴ βιοῦμεν τὴν ἐμπειρίαν τῆς εἰρήνης, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ἀδιάφοροι διὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς ἀπὸ τὴν σύγχρονον κοινωνίαν. Ἐπειδὴ εὐηργετήθημεν ἀπὸ τὴν θείαν δικαιοσύνην, ἀγωνιζόμεθα διὰ μίαν πληρεστέραν δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον καὶ διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν πάσης καταπιέσεως. Ἐπειδὴ ζῶμεν κάθε ἡμέραν τὴν θείαν συγκατάβασιν, μαχόμεθα ἐναντίον κάθε φανατισμοῦ καὶ μισαλλοδοξίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν. Ἐπειδὴ διακηρύσσομεν συνεχῶς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερασπιζόμεθα τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅλους τοὺς λαούς. Ἐπειδὴ βιοῦμεν τὴν θείαν δωρεὰν τῆς ἐλευθερίας μὲ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα νὰ προβάλωμεν πληρέστερα τὴν καθολικὴν ἀξίαν τῆς διὰ κάθε ἀνθρώπου καὶ κάθε λαόν. Ἐπειδὴ, τρεφόμενοι μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, βιοῦμεν τὴν ἀνάγκην τοῦ μερισμοῦ τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μας, κατανοοῦμεν πληρέστερον τὴν πείναν καὶ τὴν στέρησιν καὶ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν ὑπερνίκησιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ προσδοκῶμεν καινὴν γῆν καὶ καινοὺς οὐρανοὺς, ὅπου θὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀπόλυτος δικαιοσύνη, ἀγωνιζόμεθα ἐδῶ καὶ τώρα (*hic et nunc*) διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας»³⁰.

30. Ἐπίσκεψις 369, 15.12.1986.